जनादरपात्रता कथम् ?

• गर्गेशोपाध्यायः

कश्चन राजा । सः महाकोपशीलः । सुबुद्धिः तस्य मन्त्री । स तु शासनदक्षः । अतः तस्मिन् राज्ये राजशासनम् उत्तमम् आसीत् ।

कदाचित् राज्ञः मनसि विचारः आगतः – 'राजधान्यां मम एका भव्या मूर्तिः प्रतिष्ठापनीया इति । ततः सः तां योजनां मन्त्रिणः पुरतः उपस्थापितवान् । किन्तु मन्त्री सुबुद्धिः एवं विचारं न अन्वमन्यत । ''प्रजानां प्रशंसा प्राप्तव्या चेत् प्रजोपकारकाणि कार्याणि करणीयानि, न तु एतादृशानि'' इति अवदत् सः । एतस्य श्रवणात् महाराजः कुपितः । 'प्रतिमानिर्माणं भवेत् एव' इति अनुरोधं कृतवान् सः । मन्त्री तु – 'प्रजाभिः कररूपेण दत्तं धनम् एतादृशाय कार्याय न विनियोक्तव्यम्' इति दृढस्वरेण अवदत् ।

अन्ते क्रुद्धः राजा – ''मम वचनं तिरस्कुर्वतः तव कियत् धाष्ट्र्यम् ? त्वं मन्त्रिस्थाने स्थातुम् अनर्हः'' इति उक्त्वा तस्मिन् एव दिने तं मन्त्रिस्थानात् च्यावयित्वा क्षामग्रस्तस्य जनपदस्य अधिकारित्वेन नियुक्तवान् ।

मन्त्री तु विना प्रतिवचनं राजाज्ञां पालयन् तं क्षामग्रस्तं प्रदेशं प्रति गतवान् ।

आदौ तेन क्षामग्रस्तस्य प्रदेशस्य स्थितेः अध्ययनं कृतम् । कृषिः तु न प्रवर्तते स्म क्षामकारणतः । अतः जनाः उद्योगम् इच्छन्ति स्म । सुबुद्धिः कासारस्य गभीरतायाः वर्धनं, कासारनिर्माणं, मार्गनिर्माणं, लघु-जलबन्धनिर्माणम् इत्यादीनि कार्याणि आरब्धवान् । वेतनत्वेन धनम् अदत्त्वा तण्डुलधान्यादीनि दत्तवान् । बहुधा अनुनीय धनिकेभ्यः एतदर्थं धनं सङ्गृहीतवान् । अधिकं धनं दत्तवतां पूर्वजानां नाम कासारादिस्थले स्थापयिष्यते इति उद्घोषितवान् । एवं वर्षाकालात् पूर्वं बहूनि जनोपयागिकार्याणि तेन कारितानि ।

दैवयोगात् वर्षाकाले उत्तमा वृष्टिः जाता । एकोऽपि जलबिन्दुः व्यर्थः यथा न भवेत् तथा कासारजल-बन्धादिव्यवस्था चिन्तिता आसीत् इत्यतः वर्षाकालात् अनन्तरमपि तस्मिन् प्रदेशे जलसमृद्धिः दृष्टा । अतः सार्धैकवर्षाभ्यन्तरे सुबुद्धेः जनप्रियता सर्वत्र प्रसृता ।

कदाचित् राजा तं राजभवनं प्रति आनाय्य तदीयस्य मुखस्य कान्तिं दृष्ट्वा – ''मन्त्रिपदं गतम् इति किं खेदः नास्ति भवतः ? कथम् एषा सन्तृप्तिः दृश्यते भवतः मुखे इदानीमपि ?'' इति अपृच्छत् ।

तदा सुबुद्धिः अवदत् – ''महाराज ! सम्मानः अवलम्बते न पदम्, अपि तु कार्याणि । क्षामग्रस्ते प्रदेशे मम वासाय सामान्या व्यवस्था अपि आदौ न आसीत् । किन्तु सुविचिन्त्य मया कृतानि कार्याणि सर्वाणि फलप्रदानि जातानि । अतः अद्य तत्रत्याः जनाः मयि महान्तम् आदरं प्रकटयन्ति । जनानां प्रीतिः मां सन्तुष्टान्तरङ्गं करोति । अतः मन्त्रिपदवी नास्ति इति अल्पोऽपि विषादः नास्ति मयि'' इति ।

एतत् श्रुतवान् राजा अवगतवान् – जनप्रियता-सम्पादनाय किं करणीयम् इति । तस्मात् सः सुबुद्धिं पुनरपि मन्त्रिस्थाने प्रतिष्ठाप्य तस्य मार्गदर्शनेन कार्यं कुर्वन् जनादरपात्रतां गतः ।